

HÉLÈNE CIXOUS

Átreidák

NINCS VÁLASZ, AVAGY A HOLTAK HÍVÓ SZAVA

Hol játszódik az *Áldozatvivők*? S az *Eumeniszek*? Nagyon régen, sziklás vidékeken, ahol mi nem jártunk soha. És mégis, balszerencsénkre, mi is elszenvedjük nehézségeiket, sötétségük borúba von, mérgeik belénk ivódnak még ma, ebben az évben is. Egyfelől olyan események ezek, amelyek évezredekkel ezelőtt, kultúránk, történelmünk születése előtt zajlottak le. Másfelől olyan szörnyűségek, melyeknek megfelelői ma is bennünk élnek. Bennünk, a közeliünkben élnek tovább a léleknek ezen erőszakos állapotai, melyek felzaklatnak, szétzilálnak, erősebbek nálunk, önmagunk számkivetettjeivé, rémült, megszállott emberekké tesznek, ezek a szörnyű ismeretlen erők, melyeket zavarodottságunkban gyásznak, melankóliának, gyűlöletnek, bosszúszomjnak nevezünk, mintha azt remélnénk, a szavak segítségével megfékezhetjük elgondolhatatlan kitöréseiket.

De mit jelent a „gyűlölet”? A gyűlölet az, amikor Élektra és rabnői egy percre sem tudják megállni, hogy ne arra az emberre gondoljanak, aki a legjobban bántja őket, a gyűlölet fekete szerelem, olyan vágy, éhség, amely felemészt minket, örült vonzalom a halál iránt. Nem tudjuk, mi tenné boldoggá. Mitől telne be. A rítusaink különböznek kultúránk, korszakaink, történelmünk, mániáink szerint. De minden emberi lény számára ugyanolyan, amikor a mellkas feneketlen mélységébe zuhan a szív, ahogy ég, vagy ahogy varázsosan borzong a hús, a sédülések, a megeredő könnyek, úgy ismerjük őket, mintha egy test lennének, a szenvedés egyetlen húsba zárt színtere.

Mi ez a hang? Ki kiált? A holtak szava hív. Ki kiált? A túlélők – kérelmezők – a halál mesterei. A kocsisok azok: pattog az ostor, nem rezzen a sír. Nem válaszol a sír mélyéről, akit hívsz. Elvágta a vonalat. De nem nyugszunk, nem nyugszanak. A hívó hang megmaradt. Honnan jön? A holtaktól. A holtak hívó szava szól. Nem tehetünk mást. Tárcsáznunk kell, és tartanunk a vonalat, mint egy fonalat. Nem ereszthetjük el – a halottat – húzzuk, húzzuk, ezért kell legalább ketten legyünk, két lélegzetet egybefonnunk, a vonal él, és vilá-

gos, hogy ha csak egy pillanatra is megszakad, a halott elillan, fivér és nővér egyé lesz, nem engedhetjük elfutni a halottat!¹

Milyen kegyetlen jelenet, elviselhetetlen látomás – Oresztélektra üldözi Agamemnónt. Hízelegnek, inzultálnak, követelnek, provokálnak, könyörögnek, sértegetnek, sebeket kaparnak, csonkítanak, könnyekben és savakban fürdőznek, csapdát állítanak, köpködnek.

*Ébredsz-e már e gazságokra, szólj, apám.*²

Nincs válasz.

Nyílik az ajtó. Belép: – a Sír.

Ebben az országban, manapság, a mi isteneink alatt, mondjuk magunknak, feltámadás nincsen. Ez hát a hajsza nyugtalanító mivoltának oka. A kiontott vér az erekbe már nem tér vissza. Nincs visszaút. Soha. A vonal végén senki nincs. Még Hamlet apjának szelleme sem. Micsoda csend!

Másfelől, az élők közt, a síron tapodók között mekkora a lárma! Itt kettő helyett kiáltunk. Így visszhangzik a holtak hívó szava. A halottért is kiabálunk. Van a halálban egy olyan erő, a némaságában egy olyan súlyos energia, ami a gyermeki sikolyt megkétszerezi. Mintha a fiúlánygyermek párosa megkettőzött, dupla szerepet játszana, dupla fájdalommal, gyermekek, akik utasítják – senkivé lett – apjukat, adjon nekik, gyermekeinek, utasításokat.

S mert hívják, zaklatják, piszkálják, a távollevő, mint egy vihar, egyre csak növekszik, árnya a ráruházott düh alatt, hatalmas, háborgó mordulásokkal kövéredik, amelyeket ő nem is bocsát ki. Alattomos és ijesztő jelenség: mivel nincs párbeszéd, - nincs érzékelhető kapcsolat, nincs kommunikáció, így nincs elkülönülés sem, hiszen a halott néma, nem jön, nem jön el (hiszen halottakat feltámasztani nem lehet), s így a gyermekek adják a halottakat, éles szavukkal hasítva a néma levegőt – hát már nem tudjuk elválasztani magunkat tőlük, sem elkülöníteni őket magunktól, mivel a gyermekek játsszák a halottakat is, a nevükben felelnek, összefonódik szülő és szülőtt, vágyak és identitások, holtak és nem-holtak.

¹ Cixous a *fil* (fonal, szál), *fiis* (fiúgyermek), *filie* (lánygyermek) szavak és a *filer* (sodor), illetve *filer* (elsuhan) homonimák egybecsengetésével játszik. (A ford.)

² Az Aiszkühülosz *Aldozatvivők* című drámájából vett részleteket Devecseri Gábor fordításában idézem. AISZKHÜLOSZ, *Drámái*, ford. DEVECSERI GÁBOR (Budapest: Európa Kiadó, 1985), 255–299. (A ford.)

*Holt férfinak fönntartják hírét sarjai,
mint fakorong a balászhálót a víz színén,
a len szálát a víz mélyéből mentve föl.
Hallgasd meg, ez volt érted jajjal-telt szavunk,
s magad mented, ha szózatunkat tiszteled.*

A tehetetlenség súlyos. De tobzódna benne.³ Az áldozatvivők halálízű áldozati italok hordozói. A holtakat táplálni jönnek. De ki táplálja a túlélőket? A kar halálra éheznek.

Mikor elvesztettünk mindent, Tróját, az apai földet, a várost, az otthont, a szabadságot, gyökértelenül verődünk egy világban, ahol igazság és igazságtalanság egyre megy, ahol nincs többé szeretet, honnan költözött a könnyégette szemekbe ez a ki nem hunyó fény? A gyűlölet ragyog ott, ez a gyönyörű csillogás a gyűlöleté, a szeretettől elhagyott testek hivalkodó bérlőjéé. Soha ilyen kiáltás, tánc, soha ilyen éhínség. A legnagyobb kíntól szenvednek, e kiutasított, erőszakkal legyűrt nők: attól, hogy áldozatokká lettek, méghozzá öröké. Hacsak nem jön egy másik nő, hogy táplálja bennük a torkukba fojtott gyűlöletet. Hacsak egy másik nő nem harap értük. Élektában van ezeknek a kétségbeesett nőknek a reményük. Ő étvágyuk küldötte. Összes hatalmas rabnői energiájuk követel és lelkesít. Továbbadott felvillanyozottság. Menni. Menni. Menni.

Egyfelől nincsen már apánk, se húsunk, se szeretet, család, karok, melegség. Másfelől, soha ilyen lakomát nem láttunk még. Aiszkhülosz az élvezet legtávolabbi vidékeire visz minket, a mélybe, a kétségbeesés szélére, hogy a gyász paradox élvezeteibe kóstoljunk. A keserű bölcsesség az emberi lélek legősibb titkait tárja számunkra újként élénk.

A magasztaló jaj kedves, emlékeztet rá Oresztész. Igen, a gyászban öröm vibrál. A lélekben szörnyű főzet fortyog. A fájdalom, megbánás, hiány, ha kiforr, máris értékes táplálék, szirup. S ha az erőszakos ízt szavakba önthetjük, meg-részegülünk.

Ezért lehet az, hogy Oresztész és Élektra között a panaszok lakomája zajlik: a két gyermek szomja végre betelhet egymás könnyeivel. Egymás táplálói ők.

³ Cixous az *impuissance* szó két jelentését (tehetetlenség, szexuális impotencia) egybejátszatva a tobzódásra az *orgie* (orgia) szót használja a gyász élvezettel való egybefonódását hangsúlyozva. (A ford.)

Vedd a gyűlöletem, szerelmem! Éld fel sérelmeim. Nyeld le éhségemet. Mintha minden jó lenne, amit kapunk és megosztunk, még a fájdalom is! Csak amit elszakítanak tőlünk, az keserű. Eszünk, iszunk, hogy az éhező lélek jóllakjon. Nem véletlenül lép színre a Dajka, egy szereplő, aki a „cselekmény” szempontjából szükségtelen, de a szenvedély szempontjából nélkülözhetetlen. Ő tudja, mit jelent az, amikor egy test arra szolgál, hogy a másikat táplálja. Aki hizlal, hízik. Saját gyászát is növelik könnyei és az elmesélt veszteség – gyermeké és nevelőé.⁴

Akire rábízhatom a könnyeim és akivel megoszthatom gyászom kenyerét, szülőm és forrásom lesz. Mesebeli újjászületés szemtanúi lehetünk: Élektra apa-, anya-, fivér-, nővér-része hiányával élt. Hála a megosztott gyásznak, minden lehasított rész visszatér:

*Te drága szem, te nékem négyszeres gyönyör:
bíz mint apámhoz kell tehozzád szólanom,
s anyám mi illetné, a gyöngéd érzetem,
az is terád száll – mert őt méltán gyűlölöm –
s vadul fölálodozott nővérem része is;
s mint hú fivérem, megbuzod becsületem.*

Nem, mindez nem szerepek és funkciók kérdése, mindez táplálás dolga. Ki ne értené ezt?

Olyan nagyon akarunk élni! Nem csak arról van szó, hogy félünk a haláltól. Klütaimnésztra nem fél. Vágyik és éhezik minden táplálékra. Éhezik a fiatalságra és éhezik az öregségre is.

Tápláltalak; melletted éljem vénkorom.

Nem, ez nem indíték vagy érv. Ez vágy arra, hogy mindent megízlelhessen. Klütaimnésztra olyan erősen él, hogy még ha meghal sem szűnik meg vágyakozni.

És Oresztész és az élő Klütaimnésztra között a gyűlölet nem erős, bizonytalan, ingadozik. Ha nem lenne Püladész szigora és Apollón makacs törvénye, Oresztésznek nem sikerülne áthágnia a mindent legyőző szereteten. De minden „jó oka a gyilkosságra” is vele tart, és erőt ad neki. Milyen nagy, büszke, milyen apai – s kétségkívül, ezt anyja homályosan meg is érzi:

⁴ Cixous a *nourrisson* (csecsemő) és *nourricier* (nevelőszülő) szavakat használja. Előbbi hangalakjában megegyezik a *nourrissant* (tápláló) szóval, utóbbinak másik jelentése a „tápláló”. (A ford.)

Így hát még élve sírboz esdek hasztalan.

Oresztész végül lesújt. És itt a két véglet, ahonnan, egyikből a másikba vilámcsapásszerűen zuhan. Egy pillanattal ezelőtt még erősen képviselte az áldozat jogait. És most íme, egy orgyilkos. Saját tette sújtott le rá.

magam dicsérem egyszer, s másszor jajgatok

Nem szereti magát az ember, aki egy pillanattal korábban még szerette.

Felfedezi a könyörtelen logikát a tette mögött. Amint övé lesz „a győzelem”, nem övé már a jog, az igazság, az ártatlanság. Kifordult magából, eltorzult, mint a bűnösök, még vád sem érte, de már védekezik, így kegyetlen módon ő maga válik első vádlójává. Elvesztette a múltat, a jelent, a fenyegető jövőbe zuhant.

*de az, ki mindent lát, a Nap,
anyám szentségtelen gaztettét lássa meg,
s legyen tanum törvény előtt majd egykoron,
hogy jog szerint jöttem meg és hoztam halált
anyámra*

A Napot hívja: mert ő maga már nem tud tanúja lenni saját tettének. Nem hisz magában. És csak most tör elő belőle a legnagyobb gyűlölet az anyja iránt, akit megölt, ugyanis megölte őt, és minderről az anyja tehet – a vadmacska. Te csináltál gyilkost a fiadból, te öltél meg engem! Oresztész, aki elképesztő pályát jár be, egy órája még sugárzó arccal, most maga alá roskadva, (ő mondja így) legyőzve, Raszkolnyikov első, szörnyű modellje. A gyilkosság öngyilkosság, fedezi fel. És elhagyattak mindenek.

Az utolsó jelenet messze meghaladja és felülmúlja az eddigi tragédiát, és a meggyötört, megroskadt Oresztészt átadja a fagyos szélnek, ami társául szegődik azok helyett, akik tegnap még az oldalán álltak, és akik rejtélyes módon nyomtalanul eltűntek mellőle. Nincs nyoma Püladésznek, nincs nyoma Élektarának. Messze elmaradtak Oresztész mögött, mögöttünk. Hát Oresztész?⁵ Oresztész nem képes többé ugyanott, egy helyben, mozdulatlanul maradni. *Immár nem maradhatok*, kiáltja, mintha csak azt kiáltaná: meg fogok halni.

⁵ *Oreste reste?* („Oresztész marad?”) írja Cixous, azaz egy szójátékkal kérdez rá, úgy viselkedik-e Oresztész, ahogy neve a francia nyelvben előírná. (A ford.)

De az is lehet, hogy Oresztész egy teljesen más időben és egy teljesen más földön találja magát. Egy teljesen más színdarabban. Igen, ez történik: a magány szele kiűzi Oresztészt az *Áldozatvívők*ből.

A darab nyitva marad, vég nélkül.

Soha senki nem fogja tudni, sem Oresztész, sem mi, hogyan ér véget a darab. Nem ér véget. Szétfoszlik. Vég nélküli vég. Vérzik. Még mindig. Elvesztünk, megdöbentünk, mind. Elválasztottak minket. Búcsúzás nélkül. Nem követtünk senkit. Nem követnek. A nemrég oly elszánt Kar kérdő szavaira nem érkezik felelet.

Senki nem szólít senkit.

Mit hallunk hát?

Úgy hisszük, amit hallunk – hívó szó – egy másik időből – egy másik fajtól szól...

Micsoda utat tettünk meg egyetlen nap alatt!...

Marad – a test. Klütaimnésztra elmozdíthatatlan testté lett. Élektra minden törekvése még száz Élektráéval megsokszorozva sem emeli fel ezt a testet a lélek színpadáról.⁶ Nem tudjuk, milyen nehéz az anya teste, akinek torkát a gyermek vágta el.

*Menekül egyik darabról a másikra,
Egyik kontinensről a másikra.
Mennyi idő telik két darab között?
Évek. Évek A múlt nem múlik.
A távolság nem távolodik.*

Soha senki nem látta őket, az Erinüsöket, sem az istenek, sem az emberek, sem Aiszkhülosz, sem Ariane Mnouchkine, sem mi magunk. Az első, aki „látta” őket, az Püthia. És egyensúlyát veszítette tőle. „Látta” őket? Aiszkhülosz

⁶ Cixous Shakespeare *Macbeth*jének mondat szerkesztését kölcsönzi, ahol a Lady a vérontás visszafordíthatatlanságáról beszélve, Szász Károly fordításában, ezt mondja: „Arábiának minden illatszere sem édesíti meg e kis kezét!” (A ford.)

zseniális húzása ez, s tovább megy: elsőként láthatod meg, amit még senki nem látott. Ráadásul meghaladja a képességeinket, hogy lássunk, és le is tudjuk írni, amit látunk. Különbösen ebben a darabban, az *Eumeniszek*ben minden először történik. Az Átreidák legendájának történetárjában először látunk személyesen megjelenő isteneket. Minden új, ismeretlen, előzmények nélküli, eljövendő. Még a világ is, igen: a világ – társadalmaival, városaival, szokásaival, vallásaival, és mindenek felett törvényeivel – ismeretlennek, mindig változónak tűnik. Ettől költözik minden a Színházban lévő szereplőbe ez a bizonytalanság, ez a reszketés, lábremegés, Püthiától kezdve egészen Athéna istennőig, beleértve a nézőket is. Aggódók, szorongók vagyunk.

(De ott van Apollón. Elnézve őt, azt hihetnénk, maga a született önbizalom. Nem lehet kiforgatni ezt a gyökeret.)

Soha nem láttunk még ilyen helyzetet: itt egy darab, amiben olyan szereplők határozzák meg mindörökre a politikai univerzum rendjét, akik most találkoznak egymással először.

A Színház csúcsa: a Színházban általában a szereplők küzdelmét nézzük a sors által ránk mért megoldhatatlan helyzetekben. És azt gondoljuk: az istenek játékszerei vagyunk. De itt az istenek maguk is szereplők, ők maguk is játékszerek, tudatlan játszók, kijátszva...

A Színház (a színdarab) valójában mindig Törvényszék, ahol a szereplők vádat emelnek, védekeznek, panaszkodnak, enyhítő körülményekről számolnak be, próbálják meggyőzni a nézőket. A közönség az esküdtszék. A végén, általában, az esküdtszék kiszolgáltatottjai vagyunk, akiknek ítéletet kell hozniuk. Ez a dráma, az *Eumeniszek* a színdarabok netovábbja. A Törvényszék születését meséli el, ami nem más, mint a Színház eredetének története. Anélkül, hogy tudnák, az érintett felek, már azelőtt, hogy az intézményt a szemünk láttára feltalálják, törvényszéket „játszanak”. Az Erinüszök Apollón és Athénaellen. És viszont. Nem tudjuk, ki támad kire.

Hogy néznek ki ezek a régi istenségek? Úgy, mint akik gyalog érkeztek meg az őskor legmélyéről. Hirtelen ráeszmélünk a nyilvánvalóra, felismerjük őket. Hát persze, az üldöztetések, a lelkiismeret-furdalás, mivel a lélek mélyéről törnek fel, csakis a legvénségesebb vén öregasszonyok lehetnek: elfeledett, megsebzett, megalázott benépesítői annak, amit mi harmadik-, mások „arany-

kornak” hívnak, legősibb anyáink, azok, akikre igyekszünk nem gondolni, felmenőink, akiktől a legjobban félünk, mert a halál ígéretét hozzák el nekünk, vagy ami az egyszerű lélek számára még rosszabb: az öregségét. Szükséges és megrendítő, hogy a gyűlölet-bűncselekmények megbüntetését nagymamákra és ne hóhérokra bízzák. Minden bűnöző egyben anyagyilkos is. És a legszörnyűbb büntetés, ha kénytelenek vagyunk meglátni az áldozat igazi anyai arcát, amint szörnyű döbbenettel a tekintetében néz vissza ránk.

De mi is egy vénséges öregasszony? A színésznők ezt jól tudják, gondolkodó testük (*corps pensant*) elárulja nekik: a nagymamák gyermekiek, néhai elbűvölő fiatal lányok, önmaguk túlélői. Öregasszony egy fiatal testben; egy öreg testben megmaradó fiatalság.

Gyönyörű találat: az élet „génusza” nem öregszik, csak a burka kopik. A csapás az, hogy látjuk ezeket a nőket megöregedve, elkárhozva, eltaposva, öregségükért megszegyénítve.

Eddig természetesen a magány Oresztész jellemzője volt. Ám alattomos módon, ebben a tragédiában az Erinüszök magánya emelkedik ki. Ez Aiszkhülosz műve, aki a fő szál mögé csúsztatva tapintattal és kíméletlenül rajzolja meg az öregség tragikus portréját.

Nem azok az üldözöttek, akiket annak gondolunk. „Senki nem szeret titeket!”, mondja Apollón, és ez rettenetes igazság. Ki ringatja el ezeket a vén csecsemőket, akik hiába hívják az anyjukat. *Szülőanyám, sötét Éj! látod ezt a pert?*⁷ Az Éj nem válaszol. Milyen magányosak. Tapintani lehet a szeretet utáni ósi sóvárgást.

Ki tudja – (senki nem tud semmit) –, amikor hamarosan megadják magukat Athéna elbűvölő zsarolásának, vajon nem egy kis babusgatás reményében tesszik ezt? Szeretsz engem? De ezt, ezt nem fogják kimondani. Azt mondják inkább: tisztelsz.

Amikor megérkeznek, kíséri őket hatalmuk, fáradtságuk, rettentő ellenálló képességük és szörnyetegeik, azaz saját, nem interiorizált vadságuk: a szörnyetegség a szerepük, a sorsuk, de nem az identitásuk. Az Erinüszök hajszája

⁷ Az Aiszkhülosz *Eumeniszek* című drámájából vett részleteket Trencsényi-Waldapfel Imre fordításában idézem. (A ford.)

során a szörnyszerep fokozatosan leválik a színésznők testéről, mígnem visszazuhan a színpad deszkáira, mint egyfajta külső, rájuk ruházott, rémisztő, rémült gonoszság, így sejtetve végső sorsukat: öreg, kilazult fogak, amelyek maguktól kihullanak. A szörnyeteg leírhatatlan marad. Megszökik a nézők elől: majom talán? Oroszlán? Kutya? Aggodalmaink azok. Allatrészünk jelentkezik benne vagy emlékeztet minket magára.

Amint vadászni kezdünk egymásra, előjön az állat, a vér íze, az őseMBER őseink, gyűlölet nélküli gyűlölet, a nyúl réműlete, vadak vagyunk, madarak vagyunk, rókák vagyunk, krokodilok vagyunk. Amint üldözni kezdünk, agyarakat növesztünk.

Amint üldözötté válunk, apánkat és anyánkat elveszítjük, mintha a cipőink volnának. Nézzétek Oresztészt, milyen mezítelen lábbal szalad! Nem cipőtlen, de szülőtlen.

Belép az üldözött. Micsoda? Ez a megtépázott öreg – ez ő? Ez Oresztész? Ez a megtört, nagy öregember? Emlékszem tegnapi alakjára. Elképzelni sem tudtam volna ezt. A gyilkosság hirtelen egy évtizedekkel korábbi pillanatra ugrik a múltba. Ez az öregember volt, aki gyilkolt? Ez az öreg még mindig az anyagyilkos fiatalember. Az ifjú Oresztész szól belőle. És újra öl. A gyilkosság szívósan akaszodik az ereje és ideje teljében lévő Oresztészre. Azokban az időkben még nem volt felejtés, nem volt kegyelem. De ez a színdarab véget fog vetni „azoknak az időknek”. Legyetek óvatosak, mert itt és most eljön: Ma.

Eljön a ma: Athéna az.

Újabb meglepetés! Azt hittem, Athéna idősebb, érett és kemény nő, inkább férfias, mint nőies, a szilárdság maga, lándzsa és sisak, Odüsszeusz szövetségese, egy erős lélek. De itt egészen mást látok. Ő az, kétségtelenül, de korábról: Athéna, aki nem tud még mindent, aki most válik azzá, aki lesz majd, de még minden kiforratlan. Most teszi, mondhatnánk, első lépéseit mint nagy istenség. Mostanáig a görögökkel készítette fegyvereit.

S most itt van, de fegyverek nélkül, a Jog döntéshozó színpadára lépve. És bár láthatóan fegyvertelen, bátorságnak nincsen híján. De precedensnek, mintának igen. Mindent neki kell tennie. Be van sózva, mint egy gyerek, aki járni tanul. Soha nem láttuk még Athénát ilyennek. Ki gondolta volna, hogy bíró-

ságaink, sőt, patriarchális ideológiánk is egy ilyen leány műve. Aki bájos, friss, aki ártatlanul és ijesztően az Apával azonosul „mindenben”? Aki még nem merevedett bele teljesen a hatalom öntőformájába. Még nem forrt ki. Keveredik benne a későbbi magabiztosság és a gyermeki bizonytalanság. Még nem tudja, de most készül feltalálni a Meggyőzés művészetét. Holnap talán rábeszél bármire bárkit, ma még próbálkozik. Magával kezdi: saját magát is meg kell győznie. És halad tovább, néha diadalmasan, néha botladozva. És mi mindannyian, Erinüszök, Oresztész, a nézők, követői az eseményeknek, azt kérdezzük magunktól: vajon sikerül-e neki? Diadalmaskodik-e? Istenségének, ahogy e rendkívüli színdarabban senkinek, semmi nem adott előre. Mindenki (Apollónt kivéve), reszketve remél. Mindenki retteg. Minden egy hajszálon függ, egyetlen fiún, egyetlen hangon. Mindenki imádkozna. De kihez?

Apollón tanúskodik Oresztész mellett (azaz a férfi értékek mellett). A Vénaszszonyok Klütaimnésztra mellett (azaz az Anyák érvrendszere mellett). De ki áll ki a Vénaszszonyok mellett?

Kérlek, hogy erre mint tanúk, figyeljétek, szólnak jóhiszeműen az Athéna által újonnan kikiáltott esküdtbírósnak. De a bírák nem válaszolnak, nem halljuk őket. Soha nem fogjuk látni őket ebben a házban. A Vénaszszonyoknak Athénán kívül nincs tárgyalópartnere. Észrevétlenül Athéna veszi át mindenki helyét. Ki gondol még Klütaimnésztrára? Athéna beszél. A bírák: a szavait körülölelő nagy némaság.

Nincsenek tanúk? Vagy talán – mi lennénk a bírák? A nézőtéren helyet foglalók – tanúnak szólítva, bár nem áll szándékunkban, a tudásunk kevés, hatalmunk sincsen, a csend súlya nehezedik a közönségre, nem mondunk semmit, legalább is nem hangosan. (Mert a teremben suttognak. Egy érzékeny, feminista férfi tanúnak hívja feleségét az érzékenységet elfedő fekete szakáll alól: „Hallottad ezt? Hát ez az Apollón!”, mondja felháborodva).

Szóval mi vagyunk a tanúk? Bizony. S bizony így játszódik le a tanúságtételek drámája. A tanú évezredek múltán tanúskodik. Igen, ma hallottuk meg, évezredek után, az Erinüszök panaszát. A mi tanúink is négy évezreddel halálunk után jelentkeznek majd.

A tragédiák ebben a feltárhatatlan űrben íródnak, ami az áldozat segélykiáltását a hívó szóra adott választól elválasztja. De lesz válasz. Eljön majd az ideje. Mindig a jövőben.

Mi adjuk a választ, a jelenben, s nem is tudjuk, hogy ismeretlen, régen élt meggyilkoltak mellé állunk vele. A tanú jelen soha nincsen. A tanú holnap lesz.

Ki győzött? A Meggyőzés. (Ó, az ám!) Nem hazudik: nem vallja magát Igazságnak. Így minden elbizonytalanodik, a törvény tekervényes lesz. És senki nincsen, aki kimondaná ezt.

Az Igazság Napja elfeketedett. A polgárok mesterségesen gyújtott fáklyafényt nyújtanak az őszöreg istennőknek, hogy bevilágíthassák lakóhelyüket a barlangban.

És nincs, aki kimondaná, hogy a magukra öltött mosolyok dacára ünnepek jobban hasonlít egy temetésre.

Ahol a hold ragyogott, ott a Feledés emeli fel elfátyolozott arcát. Hófúvás kerekedik, és befedi egy egykorvult kor nyomait.

Hogyan hívhatnánk ezt, ezt az anyagyilkosságot anya és gyilkosság nélkül?

Odafent Athéna nem bukdácsolhat többé. A gyermekkor véget ér. Ahogy a vénasszonyok, mi sem tudjuk, dühbe gurulunk-e.

Mit felejtettem el? – tapogatózunk bizonytalan zavarodottságunkban. Úgy tűnik, valamit elhagytam útközben. A tárgyalás látványossága volt az, ami elvonta a figyelmünket. Vagy talán valaki az, akit elfelejtettem? Úgy tűnik, egy hang volt az. Egy nő, akinek elvágta a torkát, szörnyen sikoltozott, nem emlékszem, vajon te igen?

Hélène CIXOUS. „Pas de Réponse ou l’Appel du Mort”. Hélène CIXOUS. In *Les Atrides: Les Choéphores, Les Euménides*. Paris: Le Théâtre du Soleil, 1991. Hozzáférés: 2022.12.23, <https://www.theatre-du-soleil.fr/fr/notre-theatre/les-spectacles/les-atrides-les-choephores-1991-4>.

Fordította: Sándor Júlia

A FÁJDALMAK KÖZÖSSÉGE

Rémültek, szenvednek, vagdalkoznak, megütik őket,
 összeesnek a legközelebbi létezők ütlegeitől, Iphigeneia,
 Agamemnón, Klütaimnésztra, mindegyikük szenved a maga helyén,
 a családi színpadon, mindegyikük a saját és a szülője nevében,
 Iphigénia, mivel ő a lánya, egyrészt Agamemnón miatt,
 Klütaimnésztra pedig legalább triplán szenved, saját magáért, a férjéért,
 érte pedig mindenki szenved, öl, megölik, minden férfi és minden nő
 az atrocitások hálójában vergődik, amely az Atreidák család szálaít szövö –
 nem csak Agamemnón van benn a hálóban, hanem az egész család
 is benne van, a család szövö a hálót, a család maga a háló,
 mindenki húzza és öli a másikat név szerint, a sorok által, melyeket a rossz
 sors mérgez,

A Háló szétterjed, a következő Kasszandra, a következő Oresztész, mindenki
 megkapja,
 mindenkit elkapnak

És nemcsak e hősök mind, kik a vérvonalakat összegyűjtik,
 a szerelmet, a gyűlöletet és a neveket, melyek kötik őket,

Hanem mi magunk is, mi, akiket a költő Kórusnak nevezett,
 mi is ott vergődünk a hálóban, mi is szenvedünk, többszörösen is,
 más módon, szörnyű és egyébként tragikus módon,
 mi, akik megszámlálhatatlanok, Névnélküliek vagyunk ezekben a
 történetekben.

A Kórusról fogok beszélni. A szerepünkről, a tetteinkről, a végzetünkről.

A Névtelen Hősről fogok beszélni, aki olyan fontos szerepet
 tölt be a darabokban, amelyekben az Atreidák kegyetlen történetét
 mesélik el nekünk, a rejtélyét és a szükségszerűségét:
 semmi sincs nélküle (nélkülük, azok nélkül a nők nélkül), semmi sincs
 vele. Ez a karakter,
 aki nem öl, és akit nem ölnek meg, mégis mire jó,
 mégis mit keres ott?

Észrevették, hogy később – a görögök letűntével – eltűnik majd ez a Névtelen? Shakespeare-nél már nem találjuk, sem Racine-nál, sem északon, sem nyugaton, hacsak nem a szinte láthatatlan emberek képében, akiket szinte „haszontalanná” alacsonyítottak le, egy dada, egy udvarhölgy, néhány halott. Ez minden, ami megmarad ebből a hatalmas társból.

Nézzék meg figyelmesen; nézzék meg ezeket a fiatal nőket, akik tetőtől talpig reszketnek, akiket a végzetes üzenetek így megoldoztatnak.

Nézzétek meg ezeket az öregeket, akik dühödten küzdenek, hogy talpon maradjanak
a viharban, és ahogy az idő életútjuk végére sodorja őket, egészen a végső gyermekkor bizonytalan állapotáig,
Nézzétek meg ezeket a létezőket, akiknek lázas húsát a jósképesség és a balsejtelem rázza.

Nézzétek meg őket alaposan, mert ezek a médiumok el fognak tűnni.
Ez talán az utolsó alkalom, hogy a Kórusral együtt,
már amennyiben ez kórus, még mindig beengednek minket ebbe a földi színházba,
görcsökben rángva.

– Mire jó ez, hiszen nem öl, nem áll bosszút, nem hoz létre, és nem állít meg semmit?

– És ez, pontosan ez a szükségszerűsége
a Kórusnak: azért van, hogy másképp szenvedjen, hogy továbbvigye a fájdalmát azoknak, akik a hálóban vergődve semmit sem tesznek, semmit sem tehetnek, hogy átéljék a tehetetlen fájdalmat, a szörnyű fájdalmat,
a vigasztalant, a viszonzásnélkülit, azokét, akik a szenvedésüket nézik, a mi fájdalmunkat.

A Kórusnak megvan a maga tragédiája, a Tehetetlen Tanúé,
a tragédia, amely újra és újra a száműzetésből ered, a tiltottból,
a kirekesztettségéből, ami mindazok jussa, akiket megfosztottak a legdrágább jótól: *a cselekvés* lehetőségétől.

A kórus a szenvedélyek szenvedélyét, az anyák szenvedélyét testesíti meg, akik nem mentik meg gyermeküket. A Kórus a helyhez van szögezve láthatatlan szögekkel, és meggörnyed a fájdalomtól. Ott vagyunk nézőként, a székünkhöz ragadtan, láthatatlan szálak által kikötözve, és a szívünkbe markoló gyötrellemmel felismerjük, hogy a húsunk ugyanaz, mint az Atreidáké, ugyanaz, mint a Kórusé.

A félelem és a panasz ideje azonban, amivel a szereplők, akik a családi neveket viselik, nem rendelkeznek, a Kórusra szállt át.

A Kórus mindig ott van. Fegyverszünet nélkül. A Kórus testét elárasztják, eltapossák, átszelik a gyilkosok és az áldozatok útjai.

A kórus mindig „tud”, túl sokat és túl messzire lát előre, bár hiába. Nem isteni, hanem emberi: azt, amit sürget, nem erősíti meg, nem próféta, nem szóvivője valamely istenségnek, hanem az emlékezet reszkető és dühödt szószólója.

„Miért áll hát ez a Félelem
Makacsul prófétai szívem előtt
Bennem szétszórva?
Anélkül, hogy kötelességem volna, hívatlanul,
Egy dallam a jövőt olvassa bennem,
És így a távolban újra kiköpjük mindezt,
Mint az álmokat, melyeket nehezen értünk,
A meggyőző bizodalom pedig nem jön. Mellem szívében trónol.”

[..]

„Tanúja vagyok, és saját szememmel ismertem meg a visszatérést
És mégis, a szívem
Mely a hírt fogadja,
Mely belőlem ered,
A bizalomtól elhagyatva, a Remény társaként,
Az Erünniszek gyászritmusát veri.

A rekeszizomhoz közel, az Igazságtól préselve,
 A belsők nem hazudik
 Mikor szívemből a forgószeél felszáll.
 Előérzetemből
 Hazugságok hullanak
 Hogy megtagadják őket!”

A Kórus az Előérzetek Hőse. A Tragikus Harag
 állapotában:

„Érzem, hogy ennek rossz vége lesz, ennek rossz vége lesz, ennek
 rossz vége lesz.”
 – Végül a legrosszabb az, aminek rossz vége lesz.

A Kórus Jób fájdalmát szenved: minden félelme valóra válik.

Most, a félelemben, még mindig ott lüktet a halvány remény, hogy a félelem
 nem valósul meg. Tényleg félek, hogy elítélik, hogy
 meg fog halni, gondoljuk, és mégis, míg ezt mondjuk, magunk sem hiszük el,
 menekülünk, lehajtott fejjel a gondolatok viharában,
 mindent, amit gondolunk, nem gondolunk, hazudunk magunknak, be-
 csapjuk magunkat,
 nem csapjuk be magunkat. Élünk, élünk az élet országában,
 és ami ott van,
 odakint, a halál, nincs Istenünk,¹ hogy lássuk, csak egy kórus
 hogy féljük. Nem hihetünk előre a halálban
 – az azt jelentené, hogy eszközévé válunk, az élők nem
 hisznek ebben, még akkor sem, ha tudják, hogy a halál eljő.

A mi halandóságunk ez: „ne higgy a halálban”.

Ez nem akadályoz meg minket abban, hogy reszkessünk. Meghalni annyi,
 mint elveszíteni a halhatatlanságot
 amit életünk egész ideje alatt birtoklunk. Ez a paradoxon,
 ez az örület élteti a Kórust.
 A Kórus ellenáll,
 a végsőkig.

¹ „...nous n'avons pas d'yeux pour le voir”. Cixous itt a „d'yeux” szóval játszik, ami a
 „szem” szó birtokos előtagjával együtt homoním a „Dieu”-vel („Istennel”). (A ford.)

Ah! A borzalom, amit átélünk, amikor az, amitől rettegünk valóra válik: ez az, amitől félttem! Ezt kiáltjuk magunkban, mi, makacs reménykedő emberek.
Az utolsó pillanatig félünk, miközben reménykedünk, remélünk miközben félünk. Egyfelől a legrosszabbra számítunk, másfelől pedig nem akarjuk megvárni. A Kórus haragja mérhetetlen ha a gonosz győzedelmeskedik.

Lázadunk. Évszázadról évszázadra.
Mészárlás mézárálás után. Nem akarjuk elhinni, hogy halandók vagyunk. És mégis itt a bizonyíték.

A Kórusnak van egy végtelen hajlama arra, hogy reménykedjen mindenek ellenében. A Kórus megtévesztésre született.

De ez még nem minden. A Kórus nem csupán a közönség, aki készen áll a gyászra, bár valóban gyászba merülünk. A halálraítélt család minden egyes szereplőjével is azonos, külön-külön, egyik a másik ellen; és a család is egyben, ez a minden, ami megosztja és darabokra szaggatja egymást.
– Agamemnón helyett nem ölném meg Iphigeneiát – mondom magamnak.
– Igaz ez? – kérdem magamtól.

Már nem is tudom. Összekeveredtem. Már nem tudom, ki vagyok.² Ingadozom. Néha Agamemnónra haragszom. Néha Klütaimnézstrára. Mindkét oldalt elfogadom, az egyik fájdalma meggyőző, a másik fájdalma kísért.

Ez azért van, mert én is a család tagja vagyok. A háló alatt, a színpadon, az ágy körül, az asztal, az oltár körül, a Kórus ugyanott van, ahol a gyerekek, akiket a végzet választásra szólít a vitában, apa és anya között. Lehetetlen. Minden választás egy ellenválasztáshoz vezet.

² „Qui je suis?”. Ki vagyok?/Kit követek? (A ford.)

Amint van család, megkezdődik az azonosítások tánca. (N. B. Én, személy szerint, én, H. C., Klütaimnésztra-párti vagyok, N. B. N. B.: és nem értek egyet

Iphigéniával. De csak H. C.-t illeszttem be ebbe a zárójelbe). Szegény kórus, szegény öreg gyerekek, még élő szüleik árvái, nincs szavuk az ügyben és nincs nevük.

Mi, emberi lények, ha a gonosz könyörtelenül lesújt ránk, hirtelen egyedül érezzük magunkat a világban, üldözöttként, apátlanul és anyátlanul menekülünk.

A legtávolabbi száműzetésből felébred bennünk az ősi emlékezet, mindaz, ami harmincezer generációval ezelőtt sújtotta az embereket.

Ott kavargunk, mint foszlányok a tragikus szélben, nem mi irányítjuk az eseményeket. Így tapasztaljuk meg a Névtelenek fájdalmát, egy olyan érzést, amely jól ismert azok számára, akik törvénytelen helyzetbe kerülnek. Senkik vagyunk, még akkor is, ha mi vagyunk az egész város és az egész világ. De személyesen, névtelen testünkben alávetjük magunkat az ország, a törzs, a család, a faj vágyának. A Kórus azért van, hogy kifejezze azt az ősi gyötrelmet, amely egy pontos fenyegetésből fakad.

Egy homályos félelem figyelmeztet bennünket: amit még nem éltünk meg, azt őseink már átélték bennünk. Az események, amelyek a színpadon történnek meg, vagy amelyek meg fognak történni, bizonyára nem csak egyszer történnek meg. Rendkívüliek. És mégis, a Kórus úgy érzi, hogy mi (amikor még meg sem születünk) ezt már átéltük, még a születésünk előtt.

Ez az, ami megrázza a Kórust: a rémségek, amelyek az elmúlt életekből származnak. Mi is, akik itt ülünk a szobában, érezzük, hogy a történet, ami itt játszódik, és ami nem a miénk,

a miénk volt, vagy az lesz, egy napon vagy máskor.

A Kórus rosszul érzi magát. A Kórus „kitüntetései” (az attribútumokat) meg kell tapasztalni, személyesen, borzalmas fordításban, az összes főszereplő összes gonoszságát. És az összes szót is, amelyek oly áthatóak.

Megvan az ideje és ez a helye a gyötrelmeknek. A másokénak és a sajátnak. Kétszeres adagja van a vágyakozásból.

Az Agamemnónt vagy Klütaimnéztrát, Iphigéniát, vagy Kasszandrát kimondó beszédek csapásai alatt megsebez egy bíbor harapás,
Szívem felé sáfrányszínű patak csordult,
Szívem száját keserű ízzel töltötte meg
A saját vérem undorít, úgy tűnik, meghalok,
a rosszindulatú beszédek törként sebzik meg szerveimet
és mérgekként, igen, belehalhatok a gyűlöletbe, a dühbe,
a félelembe.

A Kórus olyan régiókba vezet minket, ahol kíméletlenül bánnak a lélek fizikai gondjaival, amelyek a szívből jönnek és elviselhetetlen görcsökben terjednek szét a mellkasból a lábakig, amiktől megtántorodunk, a szédülésekkel, amik felfordítják a világot

és szétterítik a földet a fejünk felett.
Nézzék meg őket, ezeket az öreg, dühödt táncosokat.
Amit a Kórus kifejez, az most az egyszer a lelkünk-testünk szeizmikus hívószava. A lélek fájdalmában az összeszorult szív, mint az anyaméh, keresi a módot, hogy kiűzhesse a szomorúságot, de hiába: mert maga a szív az, amiben a szív keresi a módját annak, hogy felöklendezzen. Az egész föld belerázkódik abba, hogy pánikban kitépje a kínok forrását a saját mellkasából.

Kétrét görnyedve, ívben, megfeszülve, arcomon ott a grimasz,
a Kórus, válságtól gyötörve, a zsigeri kínok neveit zokogja.
– Ah, fáj emlékezni, fáj gyöngédnek lenni, fáj az igazság, fáj az anyám, fáj a bátorság, fáj lelkem minden kis spirituális porcikája.

Táncolok az egyesült szív furcsa vadságai között
Én, ki nem tudom elszakítani a szálakat, mely újra a másikhoz köt.

– Fájdalmad fájdalmat okoz, fájdalmat okozol nekem, ahogy fájdalmat okoztam neked –
egy test atomjai vagyunk.

Osztozunk. Nincs miért tagadni. Ami Argoszban történik, az velünk is megtörténik

Párizsban. Mindent megteszünk, hogy elfelejtsük, de nem menekülünk el.
Benne vagyunk a

körben – rólunk szól.

A Kórus a körtáncban megrajzolja az emberi körforgást. A ritmust kántálva
emlékeztet minket: Te is, te is.

A La Communion des douleurs először franciául jelent meg. In Hélène
CIXOUS. *Les Atrides I: Iphigénie à Aulis et Agamemnon*. Paris: Théâtre du Soleil,
1992. Hozzáférés: 2022.12.23, [https://www.theatre-du-soleil.fr/fr/a-lire/
la-communion-des-douleurs-4023](https://www.theatre-du-soleil.fr/fr/a-lire/la-communion-des-douleurs-4023)

Fordította: *Kiss Gábor Zoltán*

— HELIKON —

A PUCCS

Egyetlen nap. Egy bizonyos pontosan meghatározott, vészterhes napon az emberi Lélek útja merőben új irányt vett. Volt egy olyan nap, amikor reggel a régi istenségek még ugyanúgy járkáltak a földön, mint harmincötmillió nemzedéken át, estére pedig alászálltak a föld legtitkosabb, legbelsőbb zugaiba, és idegen lábuk soha többé nem tapodta a külső világot.

A mi saját világunk, beleértve a vallásokat, prófétákat, rezsimeket, tudományt és ostobaságot, másnap reggel kezdődött.

Egy nap alatt – és nem hét nap alatt – ami addig fent volt, leszállt a legmélyebb alvilágba, amit addig helyesnek mondtak, az helytelenné vált, ami világos volt, azt tisztázatlannak nyilvánították, az igazságnak denevérszemhéja lett – ezen a napon a gondolkodás megrendült. Akik hittek az igazukban, megcáfoltattak, akik kételkedtek magukban, igazolást nyertek.

E nap végén a felemelkedő fiatal istenségek őszinte gratulációjukat fejezték ki a leszálló régi istenségeknek hirtelen győzelmük alkalmából. A régi nap leáldozott.

Miközben aláereszkedtek, az öreg istenségek a mormogás és a csend találkozásánál azon tűnődtek, vajon a „diadal” szónak még mindig ugyanaz-e a jelentése fent és lent, de már olyan halk volt a hangjuk, hogy aznap senki sem hallotta őket.

Ahogy lepergett a nap, minden olyan gyorsan zajlott: a legnagyobb per minden perek történetében, a legdöntőbb, legfelkavaróbb minden spirituális forradalom között, s mindeközben még búcsúra sem jutott idő, nincs és nem lesz viszontlátás, csak sietős adieu, adieu. Azután az előzetes istenségek és az utólagos istenségek nagy sietve átkeltek a bolygón, a mi korszakunk pedig magabiztosan, lábujjhegyre állva emelkedett fel.

Azon a napon nem volt a földön szinte senki közülünk való, csupán egy furcsa, kétértelmű alak, egy férfi, aki a bőrét és a vagyonát próbálta menteni és Agamemnón fiának nevezte magát; a többiek mind a halhatatlanok fajtájából származtak, a halhatatlanság görög fajtájából, amely nem akadályozza őket sem a vágyakozásban, sem a szenvedésben.

Nem, azon a napon nem volt itt senki más, csak ez az Oresztész, bizonytalanul emberi, nem eléggé, túlságosan is emberi.

És ha nem lett volna Aiszkhülosz, ha jóval később nem született volna meg Aiszkhülosz, a költő, hogy kiássa a régi, eltemetett szavakat, és rekonstruálja „azt a hallatlan napot”, akkor győzött volna a teljes feledés.

Amit Aiszküloosz ezzel az *Eumeniszek* című darabbal tett, azt alig hisszük el, kételkedünk és ámulunk rajta. Itt van egy ember, aki apró, költői függőhídat vetett a két univerzumot elválasztó szakadék fölé.

Az átkelést írja meg. Két törvény, két hűség között. Törvény a törvény ellen, hűség a hűség ellen. Két uralom, két érzékenység között. Mintha az első harcokról volna szó: az eredeti rivalizálásról férfi és nő között, fiatal és öreg között, istenek és istenek között, apa és anya között. Félhomályban ír. A nappal vagy az éjszaka felé tartunk? Sötét van. Nem látunk jól, nem látunk tisztán, sem magunkban, sem magunk előtt. Ez a világ nem tudja, hogy vége lesz. És mégis ez az a pillanat, amikor az Erinüszök kora véget ér, ki gondolta volna? Egészen eddig a napig semmit sem lehetett tenni ellenük. Eddig a reggelig minden gyilkos tudta, hogy fáradhatatlan és rémületes társként követik majd. Hozzá tartoztak a Bűn belső tájképéhez.

A vénséges vén Erinüszök nem tudják, hogy ennek a napnak a végén már nem Erinüszöknek fogják hívni őket. Egy pillanatig sem gondolják, hogy állhatatos vadászatuk során „Eumeniszekké” („Jóságosokká”), önnön ellentétükké válnak.

A sors, amely ezen a napon egyfelől Apolló gőgös ifjú profilját és baritonját, másfelől az ajkán Athéna megfejtethetlen, kettős mosolyát viseli, rögvest kivágja a nyelvüket, a mellüket, a lélegzetüket, de az egyszerű öregasszonyok ezt nem tudhatják: hogyan is gondolhatna saját végére az örökkévalóság?

Hirtelen minden megáll. Űtött az óra. Az utolsó. Képzeld el, hogy a következő éjszaka egyszer csak nincs hold, soha többé. És nincs többé csillag sem. Idegen éjszaka száguld az ég alatt. Erről szól Aiszküloosz *Eumeniszek* című története. Egy felfoghatatlanul régmúlt korszak brutális végéről. Rendkívüli katasztrófa megy végbe. Nem, nem egy meteor becsapódása. A helyrehozhatatlan törés a lélekben történik, fejsze és kard nélkül, kimondatlanul tompa erőszakkal. Hirtelen, legnagyobb megdöbbenésünkre, a világ legöregebb isteni nőalakjai megadják magukat.

A csapás mintha egymillió éve készülődne láthatatlanul. A szemünk előtt történik, egy súlyos veszekedés során. Heves vita folyik a bűnről és a büntetésről. Mint minden korábbi perbe, természetesen ebbe az ügybe is beleártjuk magunkat. Itt most bírók vagyunk, vádlottak vagyunk, ügyvédek, vádlók. Mindannyian arra születünk, hogy megvédjük magunkat, hogy vádoljunk és megvádoltassunk. A jogászi hivatás beleíródott a halandók hangjába.

Ismerős a jelenet, komoly és mindennapos. Minden nap minden alkalmat kihasználunk a panaszra és a vádaskodásra, életünk haragból, szidalomból, merényletből áll. Itt, a színházban is azt hisszük, hogy jogi kérdésekkel foglal-

kozunk. Jog, igazság, megtorlás, hitszegés, büntetés, bűn, megtisztulás – csak ezeket a szavakat halljuk. Oresztész megölte az anyját, Klütaimnéztrát, ezért meg kell fizetnie. Egyszerű. Kitör az érvek vihara. A látás elmosódik. Amikor egy óra múlva elül a vihar, Oresztész újdonsült trónján feszít, Klütaimnéztra elpárolgott, senki sem sikoltozik, sűrű egyetértés terül szét a teremben.

Az „Igazság” győzedelmeskedett, hála néked,
„Meggyőzés”.

Igazság?

– Hol van itt az igazság? – kérdezik az öregasszonyok, akiket a gyermekkor – a maga felhorgadásaival és bizalmával – sosem hagyott el.

– Hol van itt az igazság? Felmentenek egy gyilkost, mintha mi sem történt volna? – firtatják a gyermekkorukba ragadt nézők, akik napi bosszúságaik miatt aggódnak.

– Ennyi az egész? Apolló szerint ez így van rendjén. Szerintem ez nem igaz.

Athéna szerint ez már nem kérdés. Nem az a kérdés, hogy igazunk van-e.

– Hogy van ez? Magyarázd el. Nem arról lenne szó, hogy igazságot tegyünk? Apránként, homályos módon kényszerülünk fájdalmas (keserű) felfedezésekre.

Az Igazság nem cél. Az Igazság nem egyenes. Az Igazság az a szó, amely behajlított lábakkal, terpeszben áll, kötél táncos. Az Igazság az, ami jóvá teszi az igazságtalanságot. Micsoda igazságtalanságok halmán emelkedik fel az Igazság! Az Igazság nem azért van, hogy igaz legyen. *Azért van, hogy megállítsa.* Az emberek közötti Igazság szükséges. Hogy gátat vessen a fájdalomnak, mely végeérhetetlen.

Vágj le minden kilógó szálát, fojtsd el a zokogást. Az áldozatok botrányt keltenek, nem bírják abbahagyni a panaszkodást. Az Igazság azért van, hogy elsimítsa a kiáltásokat és elvágja a panaszokat.

Az Igazság az igazságtalanság hatékony kezelése.

Az Igazság a mi szükségszerű tragédiánk. Saját verzióját zúdítja ránk a mi bajainkról. Beszél, mi pedig hallgatunk. Az Igazság titkos jogot ad magának a tisztátalanságra. Igazság nélkül egész életünkben sikoltoznánk. Az Igazság nem elégít ki minket. Arra kényszerít, hogy alakítsuk át a fájdalmunkat. Az a titkos törekvése, mármint Athénának, hogy lenyeljük a dühünket, hogy béke uralkodjék.

Fényes pompával csalogat minket, rabul ejti szenvedélyeinket. Ez a jog-típró gyalázat magasabb rendű ügyet szolgál, a béke ügyét. A béke igazolja az Igazságot. Egyetlen áldozat szenvedése és könnyhullatása sem szűnik meg, de

fájdalmát legalább kinyilvánították, iktatták és eltették egy dossziéba. Az Igazság eltemeti az élőket az egyenlőség kedvéért.

Ez volna hát a szörnyű és kitörölhetetlen felismerés, amelyet Aiszkhülosz elvár tőlünk?

Erről a perverz titokról, az Igazság tragédiájáról szólna a történet?

Nem. Ez az „Eumeniszek” tragédiája, azoké a gyermeteg öregasszonyoké, akik saját kárukon tanulják meg az emberi végzet örök és végső tapasztalatát: a halandóknak nincs más tennivalójuk, mint kitalálni azt a belső gátat, amit elfojtásnak nevezünk.

Ezért van, hogy mi halandók annyit foglalkozunk a Vérral. Ez a Vér jelentése, a vére, amely, ha egyszer kiömlött, többé nem tér vissza az erekbe. Semmi sem hozza vissza. A vér tehát vért követel, amíg világ a világ, az egész Történelem nem más, mint vérömleny. Sosem elégül ki a bosszúvágyunk. Lehet így élni? Menekülés, hajsza, szenvedés és újraszenvedés, nem élet ez sem.

Mit lehet tenni? A zseniális puccs – az elfojtás puccsa – Athénától jön. A tét óriási. – Mi lenne, ha megváltoztatnám a világot? Mi lenne, ha megváltoztatnám a szenvedély ősi hagyományát? – mondja a híres istennő, az ügyes génmanipuláció terméke. Athénán kívül – egy istenen kívül, akinek semmi haszna a női testből –, ki más lenne képes megteremteni azt a zűrzavart, amelyben a törvénytelenések megszerezhetik a törvényesség teljes hatalmát? Athénát muszáj feltalálni. Közelebb áll az apjához, mint bármelyik fiú, külsejében mégis nő: a *par excellence* révész. A változékony szemű pénzváltó. Ismeri a nehéz, kanyargós utakat, amelyekre előre jutunk, és tudja, hogy az előre jutáshoz gyakran ellenkező irányba kell indulni, mint szeretnénk.

Athénaival győz az emberiség, de milyen áron? Mindegy, valaki majd megfizeti. A békéhez háború kell. Ez a könnyörtelen tudomány azé, aki egyszerre hordozza a lándzsát és az olajágot.

Nehéz megérteni, nehéz megszeretni, de Athéna nélkülözhetetlen. Ő marad a legmodernebb istennő.

Mi az, amit a látnoki istenség feltalál? Számítás, mérlegelés, alkudozás önmagunkkal: érdekünkben áll lemondani egy kielégülésről, cserébe egy csendesebb és biztosabb kielégülésért, sugallja.

Igaz ez? Ha ez nem igaz, soha nem fogjuk megtudni, mert Athéna mesteri kézzel, gyűlölet nélkül és szeretettel, de jótekonyság nélkül vezet minket a valóságelvnek való alávetettség régiójába. Alávetettség, nem önfeladás.

Saját kiképzésünket kísérhetjük figyelemmel, mi, akik tegnap még vadállatok voltunk. Mi olyan diadalmas ebben? Szerintem semmi. De Athéna nyom-

dokán haladva megtapasztalhatjuk önmagunk legyőzésének komor, fénytelen örömét. Ez a történet még azelőtt ment végbe, hogy feltaláltunk volna egy teljesen másfajta választ a bennünket érő veszteségekre: a megbocsátásért.

Az a nap, amikor lemondtunk a gyermekkorról, a nagyszerű öregségről, a neheztelésről, a részegségről, a nemfelejtés szomorú öröméről – itt van, Aiszkhülosz könyörtelen bátorsággal ásta elő az évszázadok csendje alól.

És egy rövid apokalipszis erejéig visszaadja nekünk az Erinnüsz-Eumeniszek látomását. Kik ők? Ez ám a rejtély. Soha nem láttuk őket. Nincs náluk furcsább teremtmény.

Minden furcsa, ami velük kapcsolatos: idegen a gondolkodásunknak, a tapasztalatainknak, az érzékelésünknek. De nem a tudattalanunknak. Az Erők, a Rémségek, a pokoli tartományok, amelyeket soha nem láttunk, de amelyek jelenléte ott ólalkodik és rémülettel tölt el bennünket, mert Álmaink számára láthatók. De nem leírhatók. Püthia, Apollón papnője nem tér vissza. A lények, akik megdöntik, még csak nem is a legrosszabbra hasonlítanak, amit ismerünk, hanem többek annál, leírhatatlanabbak, túl vannak a szavakon és jelentéseken. Letagadhatatlanok és megnevezhetetlenek, akár a nagy fájdalmak.

Még az Istenségeknek sincs róluk mondanivalójuk és nincs közük hozzájuk. Az isteneknek, akik olyan kiválóan beszélnek a nyelvünket, nincs elég szavuk, hogy kihányják, megbélyegezzék, utálják őket.

S micsoda rejtély: mi mégis ellenállhatatlanul megértjük őket, igen, megmagyarázhatatlanul nem hányjuk ki őket, sőt, titokban, magunk előtt is titkolva, kétségkívül szeretjük is őket. Ettől persze még megijesztenek bennünket. De a Félelem (megannyi Félelem), ezt soha nem tagadhatjuk le, bármennyire is idegennek tűnik számunkra, bennünk van, ez a lángoló szemű maszk néz ránk belső éjszakánk legtávolabbi, legsötétebb zugából. Azért mondom, hogy „maszk”, mert én így láttam őket álmaimban, ahogy éjszakám északnyugati oldaláról néztek rám, én pedig tanácstalanul feküdtem a világ sarkában, képtelen voltam elmenekülni előlük, hiába hallottam már messziről a figyelmeztető hühögést.

Igen, az Erinüszöket csakis álunkban látjuk. Ők a saját nézőpontjaink, alakzataink, amelyeket képtelenek vagyunk felismerni. Távol tartjuk őket. Beengedhetetlenek hozzánk, elválaszthatatlanok tőlünk. Úgy tűnik tehát, hogy a múltban kívülről, a látóhatár felől jöttek hozzánk, és soha nem is hagytak el minket; ezek az Erők arra hivatottak, hogy szemrehányást tegyenek és éreztessék velünk a végtelen borzalmat.

Szörnyű erejük abból fakad, hogy ők mi magunk vagyunk, cselekedeteinkből születnek, anyánk ők és gyermekeink.

Miért váltak hát öregasszonnyá ezek a lények, ha a mi bűneink következményei? Gyilkolok, gyújtogatok, vért ontok, és máris ott egy falka vénaszszony. Miért nem sárkány vagy egy négyfejű bagoly?

Éppen ezek a nyöszörgő, szívós öregasszonyok kínoznak meg legjobban. Mintha minden bűn ennek az öregasszonynak a megölése lenne. Ez a bűn: az anyámat ölöm meg – az életet, az anyámat. A gyilkos mindig az anyját öli meg. (Hogy utólag „gonosznak” nevezi, az már maga a háború. Mindenkit nagy gonosszággal vádolnak, akit megölnek. Klütaimnésztrát a megölésétől fogva folyamatosan vádakkal illetik.) Ez az, amivel nem tudunk szembenézni: senki sem tudja elviselni, hogy az anyát meggyilkolják, sem végignézni, ahogy megöli a saját anyját. Menekülni akarunk, el akarunk menekülni, és nem menekülhetünk önmagunk elől. Hiába törekszünk önmagunkat gyűlölni, senki sem gyűlöli önmagát, minél inkább próbáljuk gyűlölni magunkat, annál kevésbé gyűlöljük magunkat, és annál inkább lepároljuk a gyűlölködő érzést a „meggyilkolt anya” iránt, aki minden gyötrelmünk oka.

– Olyan feledésre lenne szükséged, mely elválaszt önmagadtól – így szól Athéna zseniális ötlete. És végre is hajtják azonnal: a vérző anyát meggyőzzik, hogy menjen és temesse el magát. Soha többé nem látjuk, ahogy nyíltan közéletene felénk.

Nevezhetjük-e „diadalnak”, „happy endnek” az Eumeniszek föld alá süllyedését? Kövessük őket? Nem tudjuk rászánni magunkat. A mód, ahogy vilámszebesen feladták a harcot, fájdalommal tölt el bennünket. Igaz, ebben az esetben nem volt más választásuk. De akkor is. Mi lesz velük? És velünk?

Aiszkhülosz a jelenet napjára felhozta a régi undergroundot. Egy pillanatra remegve, zavartan, mindannyian emlékezünk, minden néző, akik közül némelyek Oresztész leszármazottai, mások Klütaimnésztra gyermekei. Csend van. Ebben a csendben a fiúk és az anyák egymásra néznek, talán egy kicsit látják is egymást.

Egymásra ismernek?

Mit gondol Oresztész leszármazottja? (Legyen bár leány.) Mit fog mondani? Klütaimnésztra leszármazottjaként csendben hallgatok, és nem tudom.

Mi, akik nem istenektől származunk, nem mondunk le a bosszúról – tudattalanunk nem mond le semmiről. Amit nappal rákényszerítünk magunkra, azt az éjszaka elengedi.

És éjszaka, a Színházból kilépve rájuk gondolunk, hallgatunk. Olykor kétségbeesünk, és mi is alávetjük magunkat a „bizonyítéknak”: az igazságnak, mely soha nem igazságos ezen a földön, az anyagyilkosságnak, mely trónt és pátriárkai gazdagságot nyer jutalmul, az idő pedig elvégzi a maga súlyos mun-

káját: elég kivárni, míg a Bűn megtalálja a legitimitását. Egy nemzedék múlva elfelejtjük, hogy volt itt egy gyilkosság. Mindig így van, gondolja kétségbeesésünk.

Néha azonban reménykedünk. Még mindig nem hisszük el, hogy azok, akik megölik az anyjukat, boldog életet és békés halált fognak élvezni. Bízunk benne, hogy a régi virrasztók egyszer visszatérnek, legkésőbb azon a végső napon. Nem kérünk sem vért, sem büntetést, csak ezt: a bűnözőt nevezzék bűnözőnek, az áldozatot pedig áldozatnak.

Mit? Még mindig túl sok?

Hélène CIXOUS. „Le Coup”. In *Les Euménides d’Eschyle*. Traduit par Hélène CIXOUS. Paris: Théâtre du Soleil, 1992. 5–13.

Fordította: *Kappanyos András*